

Vuk'uzenzele

O e tlisediwa ke Lefapha la Ditlhaeletsano (DoC)

Setswana/English

Phukwi 2015

DIKGANG TSE DI BOTLHOKWA:

Ntsha matho dinameng go bona dipapatso tsa tiro tse di tla dirwang ke puso mo dikgatisong tsothe tse di tlang tsa **Vuk'uzenzele** go simolola ka Phatwe

Lefapha la Thuto ya Motheo le tlhagisa dintlha tse go tshwanetseng ga dirisiwamadipelemo go tsone

tsebe 4

IDC e thusa balemirui ba dikgomo ba selegae

tsebe 7

Bommasepala ba dira sentle, ba tokafatsa ditirelo

Amukelani Chauke

Palo ya bommasepala ba ba laolang madi a bone botoka e a oketsega, mme seno se tlhola tirelosetšhaba e e botoka.

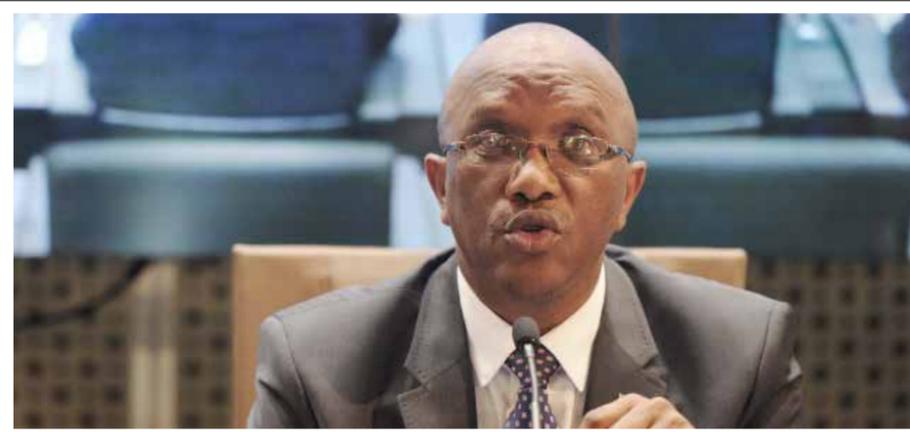
Bošeng jaana, Morunikakaretso Kimi Makwetu o ne a itsise ka pego e telele ya dithuno tse di neng tsa dirwa mo go bommasepala le mo ditheong tsa bommasepala tsa ngwaga wa ditšhelete wa 2013/14.

Pego e bontshitse gore palo ya bommasepala ba ba tokafaditseng thomelo ya bone ya dikanego tsa ditšhelete e oketsegile fela thata mo diporofenseng di le mmalwa.

Morunikakaretso o ne a re palogotlhe ya bommasepala le ya ditheo tsa bommasepala tse di nang le pego e e feletseng ya boruni e ne ya tlhatloga go tswa go 30 ka ngwaga wa ditšhelete wa 2012/13 go ya go 58 ka 2013/14, e leng 40 (14%) ya bommasepala ba le 268 le 18 (32%) ya ditheo tsa bommasepala ba le 57.

Makwetu a re o ne a kgatlhile ke tiro ya bommasepala ba ba dirang sentle go gaisa ka gonne ba tokafaditse matshelo a batho.

Morago ga go konosetsa dithuno, o ne a etela bommasepala ba le mmalwa ba ba dirileng sentle go ya go ba agbola. Fa a ne a le koo, o ne a etela diporojeke di le mmalwa tsa mmasepala go bona gore dipholo tse di tokafatseng di amile jang tirelosetšhaba kwa

Morunikakaretso e leng Kimi Makwetu a re bommasepala ba ba dirang sentle go gaisa ba tokafaditse matshelo.

KwaZulu-Natal, Kapa Bophirima, Mpumalanga, Gauteng le kwa Kapa Botlhaba.

"Baeteledipele ba sepolotiki le ba tsamaiso ba ne ba tsamaya le nna le setlhopha sa me go etela diporojeke dingwe tsa konokono, koo ba ileng ba re naya tshedimotsetso ka botlalo ya ka fa diporojeke tseno di laolang ka gone gore di tswela baagi ba selegae molemo.

"Ke ne ka kgatlhwa thata ke tiro ya mabogo a a duleng diatla e bommasepala bano, bao bangwe ba bone ba leng kwa dikarolong tse di kgakala tsa naga ya rona, ba e dirang gore e nne le karolo e e molemo mo baagi," o ne a bolela jalo.

Makwetu o ne a oketsa ka go re bommasepala ba bontshitseng gore taolo e e siameng e ka dirisiwa ka katlego go tokafatsa matshelo a batho le gore baeteledipele ba sepolotiki le ba tsamaiso ba setse ba simolotse go dira dilo sentle go etelela pele ka go tlhoma sekao.

DIPHOLLO TSA BORUNI DI AMOGETSWE

Tona ya Lefapha la Pusotshwaraganelo le Merero ya Setso Pravin Gordhan o ne a re diphollo tse di tokafatseng tsa boruni tsa mmasepala di bontsha gore puso beile kwa setlhoeng taolo e e siameng le tirelosetšhaba.

"Pego e bontsha go fetogela ka iketlo go taolo e e siameng le botsamaisi jo bo siameng jwa tsa ditšhelete.

"Seno se nonotsha thata tiro ya motheo ya tirelosetšhaba ka katlego le ka go sikara maikarabelo tumalanong le mokgwa wa 'Go Boela kwa Tshimologong'," o ne a bolela jalo.

Tona o ne a thankgolola leano la 'Go Boela kwa Tshimologong' ka Lwetse 2014 fa puso e ne e tsaya kgato ya go tlhomamisa gore bommasepala ba diragatsa ditirelo tsa motheo sentle, le go reetsa matshwenyego a setšhaba ka katlego.

DINGWAGA TSA GO TOKAFALA GA MAEMO KA IKETLO

Barunwa botlhe ba le 41% e ne e le bao dithuno tsa bone di feletseng, e leng dipoele tsa dithuno tse di dirilweng mo ngwageng oo wa ditshekatsheko, fa di bapisiwa le 40% ka 2012/13.

Pego e e feletseng ya boruni e raya gore dibuka tsa mmasepala di ne di le mo mae-mong a a siameng e bile go ne go sena diphoso dipe mo pegong ya tsone ya ditšhelete; ba fitlhetse mekgele ya bone ya tirelosetšhaba go ya ka ditsholofetso tsa bone; e bile ba oba-metse molao wa kgotlatheomolao fa ba dirisa matlotlo a puso.

'Pego e e feletseng ya boruni e e nang le diphithlelelo dingwe' e raya gore mmasepala o ne a kgona go tlisa dikanego tsa ditšhelete tse di senang diphoso, mme a retelwa ke go fitlhelela mekgele yotlhe ya bone le gore ba ne ba sa tlhoma mekgele e e tlhamaletseng kgotsa ga ba supa gore ke molao ofe wa kgotlatheomolao o ba o dirisitseng go laola matlotlo.

Dipego di ne tsa supa gore 22% e ne e le

'tse di feletseng mme di na le diphithlelelo dingwe' tsa ngwaga wa ditshekatsheko go bona ka fa tiro e dirilweng ka gone, fa di bapisiwa le 28% ka 2012/13.

Seno se raya gore bommasepala ba ne ba retelwa ke go tlhagisa dikanego tsa ditšhelete tse di senang diphoso kgotsa ga ba obamela molao o o tlhamilweng ke kgotlatheomolao o o laolang ditšhelete.

Bommasepala ba le 16% le ditheo tsa bommasepala di ne tsa nna le 'tholoboikarabelo e e nang le diphithlelelo dingwe'. Seno se raya gore direkoto tsa ditšhelete tsa mmasepala di ne di le maswe thata mo e leng gore Morunikakaretso ga a ka a kgona go tlhagisa maikutlo a gagwe ka tsone.

KA FA DIPOROFENSE DI DIRILENG KA GONE

■ **Kapa Botlhaba:** Kgaolo ya Sarah Baartman le Mmasepala wa Senqu di tokafetse go fitlha di nna le pego e e feletseng ya boruni, mme Setheo sa Tlhabololo sa Mandela Bay sone se ne sa tswelala ka pego ya sone e e feletseng ya boruni.

■ **Gauteng:** Ekurhuleni Metro, Midvaal, Mogale City, Setlamo sa Dibese sa Brakpan, Joburg City Theatres, Setlamo sa Tlhabololo sa Ekurhuleni, Setheo sa Ditsela sa Johannesburg, Setheo sa Lethabong sa Tlhamelo ka Matlo, Setlamo sa Pharoe Park sa Tlhamelo ka Matlo le Setlamo sa Germiston sa Kgato II sa Tlhamelo ka Matlo – botlhe ba nnile le pego e e feletseng ya boruni.

Kgaolo ya Sedibeng, Joburg Market le Setlamo sa Johannesburg sa Social Housing di ne tsa tswelala ka pego ya tsone e e feletseng ya boruni.

■ **KwaZulu-Natal:** Dannhauser, Emnambithi/Ladysmith, Ezinqoleni, ICC Durban, Kgaolo ya Ilembe, Mandeni, Richmond, Kgaolo ya uMgungundlovu, Umzumbe, kgaolo ya Zululand, Tlhabololo ya Bolaodi jwa Kgwebokgolo Ilembe le Lebopo la Borwa jwa Bojanala la Ugu di ne di tokafaditse (di fitlhetse pego e e feletseng ya boruni).

■ **Kapa Bokone:** Kgaolo ya Frances Baard e ne e le yone fela e e tokafaditseng phithlelelo ya yone ya pego e e feletseng ya boruni, fa Kgaolo ya ZF Mgcawu yone e tswellete ka pego ya yone e e feletseng ya boruni.

■ **Mpumalanga:** Kgaolo ya Ehlanzeni le Mmasepala wa Steve Tshwete ba tswellete ka pego e e feletseng ya boruni.

Ga gona bommasepala kgotsa ditheo dipe kwa Foreisetata, Limpopo le kwa Bokone Bophirima tse di fitlhetse pego e e feletseng ya boruni.

Go tlotla Nelson Mandela

Sello Hatang

Ka 2009 Kgotlakakaretso ya Dinagakopano e ne ya tshwayaletsatsi la matsalolaga Madiba la bo 18 Phukwi jaaka Letsatsi la Boditšhabatšhaba la ga Nelson Mandela.

Fa e sa le ka nako eo, Letsatsi la Boditšhabatšhaba la ga Nelson Mandela le fetogile letsatsi la go ikuela mo bathong gore ba tseye kgato ya go fetola lefatshe gore le nne botoka ka mofuta

wa tirelo le boeteledipele jo bo neng bo tshagediwa ke Rre Mandela ka nako ya dingwaga di le 67 tsa gagwe tsa tirelo, e seng mo letsatsing le le lengwe fela la ngwaga mme ka matsholo a a tswelelang pele.

Seno se raya gore nna le wena re direng? Go naya motlha, mo kgwedding eno setlhopha sa baithaopi go tswa kwa setheong sa puso, kwa ditlamong tsa poraefete le kwa bathong ka bongwe ba ba tlisang diphetogo (go akaretse le nna) ba tla nna le seabe mo Kilimanjaro Executive Challenge, e leng go palamela kwa godimo ga thaba e e goletseng kwa godimo go di feta tsothe mo Aforika, ka boikaelelo jwa go fitlha kwa setlhoweng

E tswelala mo tsebe 2

DIKGANG TSE DI AKARETSANG

Koporasi ya Tlhabololo ya Diintaseteri e tlele go etelela pele tlhabololo ya ikonomi

Amukelani Chauke

Tona ya Lefapha la Tlhabololo ya Ikonomi Ebrahim Patel o rotloeditse bagwebi ba ba batlang go atlega mo kgwebong gore ba sole molemo R23 bilione e e beetsweng kwa thoko mo dingwageng di le tlhano tse di tlang go tshegetsatsa "bagwebi ba bantshwa".

Tona Patel o ne a re maikaelelo a letlole la thuso ya madi, le le ntshiwang ke Koporasi ya Tlhabololo ya Diintaseteri (IDC), ke go fetola ikonomi le go tlhama ditiro ka gonne puso e leka ka natla go dira gore ikonomi e itshegetse mo diintasetering.

Tona o ne a bua jalo bošeng jaana fa a ne a neela Puo ya Thebolotekanyetsokabo ya lefapha la gagwe kwa Kokoanotheomolaong ya Bosetshaba.

O ne a re madi ano a tla thusa go dira diintaseteri le gore seno se tla thusa thata go fedisa go tlhoka tekatekano le lehuma.

Tona o ne a rotloeditse bagwebi ba bathobantsho ba ba nang le diintaseteri go tla ka ditshitsinyo mo dikgaong tse di atlegang tsa ikonomi moo ba ka tlhoma diintaseteri mo go tsone.

"IDC e beela kwa thoko R100 bilione mo dingwageng di le tlhano gore e dirisediwe tlhabololo ya diintaseteri.

"Se se ntshwa e bile se le botlhokwa ke gore re beela kwa thoko R23 bilione e e tla thusang bathobantsho ba ba nang le dikgwebi tsa diintaseteri.

"Leno ke lenaane la dingwaga di le tlhano le le ikaeletseng go tshegetsatsa ditlamo tse bathobantsho ba maAforika Borwa e leng beng ba tsone kgotsa e leng balaodi ba tsone

mo ditheong tse di atlegang tsa ikonomi e bile maikaelelo a lone a mangwe ke go tsenya maAforika Borwa otlhe mo ikonoming," o ne a bolela jalo.

Tona o ne a re tshwetso ya go beela letlole la thuso ya madi kwa thoko e ne e le go rotloeditse go tlišwa ga phetogo le go godisa kgolo ya ikonomi le go tlhagisa bokgoni jo ikonomi ya rona e nang le bone.

O ne a re Aforika Borwa e tshwanetse go fitlhelela kgolo e e tsweleng e e akaretsang botlhe le gore letlole la thuso ya madi le dirisiwe fa fela go ntshitswe tetla ya go le dirisa.

"Kwantle ga bantsho ba ba nang le ditlamo tsa diintaseteri, go na le tlhokego e e ba pateletsang go tsenya bantsho ba ba ntsi ba maAforika Borwa mo ikonoming.

"Gape go na le ditlhopho tse dingwe tse di totlhweng – bašwa, basadi – ga ba ise ba tsenngwe ka mo go lekaneng mo ditirong tsa ditlhagisiwa. Ka jalo IDC e tla thusa ka palogotlhe ya bokanele R9 bilione – R4,5 bilione ya basadi, R4,5 bilione ya bašwa," o ne a bolela jalo.

Tona o ne a re letlole la thuso ya madi le tla dirwa ka dikadimo tsa madi kgotsa ka matlotlo mangwe.

DIKGANG TSE DI MONATE TSE DI YANG GO DIKGWEBOPOTLANA TSA MO MAKEISENENG, LE MO MABENTLELE A DI-SPAZA

Tona o ne a re mo ngwageng ono wa ditšhelele Khomišine ya Dikgaisano e tla dira dipotisiso tsa go bona gore dikgwebopotlana tsa semmuo le tse e seng tsa semmuo di ka engwa nokeng jang. O ne a re dipotisiso tse di tla batlana le ditsela tse ka tsone dikgwebopotlana di ka tsenngwang mo lekaleng le le dirang sentle.

"Khomišine ya Dikgaisano e tlele go thankgolola dipatlisiso tsa mebaraka mo lekaleng la thekisetsošhaba, go bona gore re ka tsenya jang maAforika Borwa a mantsinyana a bathobantsho le dikgwebopotlana tse dintsinzana, mo lekaleng la thekisetsošhaba.

"Dingwe tsa dilo tse e tla di sekasekang ke dithulaganyo tsa go hira mo marekelong a dimmolo, kgolo ya dikgwebi tsa makeišene, mabenkele a mannye, mabenkele a di-spaza jalo

Koporasi ya Tlhabololo ya Diintaseteri e tla aba R100 bilione go tshegetsatsa tlhabololo ya intaseteri.

jalo, e bile go ikaeletswe gore re tlhomamisa gore re na le lekala la thekisetsošhaba le le gaisanang e bile le akaretsa botlhe," o ne a bolela jalo.

O ne a re dipatlisiso tse dingwe tse di dirilweng mo intasetering ya tlhokomelo ya boitekanelo, tse a dirileng kitsiso ka tsone ngogola, di tla tshwarelwa kokoano ya setšhaba ka mo ngwageng ono wa ditšhelele.

Dipatlisiso tse di ne tsa simololwa jaana ka maikaelelo a go rarabolola matshwenyego mangwe ka intaseteri, go akaretsa le ditshenyegelo tsa tlhokomelo ya boitekanelo mo Aforika Borwa.

KA FA DIFEME TSA AFORIKA DI TLHAMANG DITIRO KA GONE

Morago ga go thasela wa batswantle, ka la bo 25 Motsheganong – letlha le Mokgatlotshwara-raganelo wa Aforika (AU) e le tshwaileng Letsatsi la Aforika – Lefapha la Tlhabololo ya Ikonomi le ne la tshwara simphosiamo ya babeetsi, badiri, batlhalefi le batlhankedi ba puso le Yunibesiti ya Witwatersrand le Koporasi ya Tlhabololo ya Diintaseteri.

Tona o ne a re simphosiamo eno e totile mola o o kgolagano ya Aforika Borwa e nang le yone mo kontinente yotlhe mo ikonoming.

O ne a re gape o tlele go tsaya loetopapatso go ya kwa mafelong a a farologaneng a naga go anamisa molaetsa wa gore go tsamaelwa sentle ga Aforika Borwa ke dilo go golagana thata

GO TLHAMILWE DITIRO DI LE MAKGOLOKGOLO

- Andries Motseke modiri yo feme ya gagwe ya go dira ditoulu e godileng jaanong o thapile batho ba le 81 ba ba oketsegileng go feta ngogola;
- Rachmat Thomas, mosadi wa montsho yo o tlhakanetseng bo-direlo jwa ditlhako le mongwe jo palo ya bathapiwa ba jone e neng ya menagana gabedi mo dingwageng di le thataro tse di fetileng jaanong o thapile batho ba le 300;
- Bodutelo jwa motlakase o o fetlhiwang ka letsatsi jo bo jeleng R8 bilion jo bo thankgotsweng kwa Pofadder kwa Kapa Bokone bo solofelwa fa bo tla tlhagisa motlakase o o lekaneng go tlamela bobotlana jwa malapa a le 80 000 kgotsa go tlamela badirisi ba one ba le 400 000, e bile ke jo bongwe jwa madutelo a le 39 a a weditsweng a motlakase o o ntshwafadiwang.

le dikamano tsa ikonomi le kontinente yotlhe.

Mo ngwageng o o fetileng, Aforika Borwa e ne ya romelantle dithoto tsa boleng jwa R300 bilione go ralala Aforika mme seno se tlišitse koketsego ya R36 bilione.

"Palogotlhe ya ditlhagisiwa tsa rona, e leng thomelontle ya dikumo tsa moepo le tsa temothuo go di romela kwa Aforika yotlhe go ne ga tshegetsatsa ditiro tse di maleba di le 244 000 mo Aforika Borwa, mo go tsone, di le 169 000 ke tsa lekala la ditlhagisiwa ditlangwa.

"Jaanong Aforika e botlhokwa thata go gaisa Yuropa, Amerika kgotsa China ka ntlha ya kgolo ya dithomelontle tsa yone tse di tlhagisitsweng," o ne a bolela jalo.

E tswelela go tswa mo tsebe 1

sa yone ka la bo 18 Phukwi.

Gape re samagane le go palama gono ga porojeke ya baagi mo legatong la Lenaane la Tirisano mmogo la Archbishop Tutu le le eteletsweng pele ke Setheo sa Boeteledipele sa Aforika.

Go ipaakanyetsa kgwetlho eno go nneile nako e ntsi ya gore ke akanye ka bokao jwa boammaaruri jwa tirelosetšhaba.

Go ne go le thata go bona nako ya go ikatisetsa kgwetlho ya go palama Kilimanjaro mo gare ga maikarabelo a a boima a letsatsi le letsatsi kwa tirong.

Fa ke ne ke itlama lekgetlo la ntlha go palama

Kilimanjaro, ke ne ke akanya gore kgwetlho ya me e kgolo ke go itekanela sentle gore ke kgone go fitlha kwa setlhoweng sa yone, segolobogolo ka re laleditse maAforika Borwa a mantsi a a tumileng, e leng se se re gatelelang rotlhe gore re wetse mosepele o o thata ono.

Mme gone, fa re akanya ka dikgwetlho tsa mmatotla tse naga ya rona e lebaneng le tsone, Kilimanjaro ke seolonyana fela e seng thaba. Kakanyo e e mo mogopolong wa me ke yone e e neng ya nthuso go kgotlhelala, mme kwa bofe-long, gore ke a fitlha kwa setlhoweng kgotsa nnyaa ga se selo se se botlhokwa go gaisa tiro

e re tobaneng le yone.

Setheo sa Nelson Mandela se tlaotse dipilara di le nne tsa Letsatsi la Boditšhabatšhaba la ga Nelson Mandela.

- **Thuto le puisokwalo** – ka gonne re tshwanetse go naya bašwa "tshono ya go kgaratlha".

- **Tlhagiso e e sa Tlhaleng ya dijo** – ka gonne bana ba le bantsi ba ya sekolong ka ntlha ya dijo tse ba di newang fa ba le koo

e bile malapa a le mantsi a robala ka tlala.

- **Lefelo la bonno** – kgatoharabololo e e botlhokwa mo setšhabeng sa rona.

- **Boithaopo** – ka gonne ka dinako tse dingwe se se botlhokwa ke go abelana ka nako ya gago, e seng madi.

Re dumela gore batho botlhe ba tshwanetse go kgona go bona dijo tse di lekaneng, tse di sireletsegileng tse di nang le dikotla le gore ditiro tse di jaaka go tlamela ka diphuthelwana tsa dijo, go lema ditshingwana tsa dijo kgotsa dikema tsa go fepa batho ka dijo go ka fedisa tlala mo lefatsheng.

Gape re a itse gore thuto le puisokwalo, tse Madiba a neng a di rata thata, le tsone di botlhokwa mo go fetoleng lefatšhe la rona.

Re a itse gore ga go na sepe se se tlontlolang motho go feta go tlhoka lefelo la bonno, ka jalo fa re ka kgona go rotloeditse batho go nna seoposengwe gore ba age matlo, ditšhaba le isagwe, re tla bo re berekela phetogo e e

bonalang.

Sekao sa ga Madiba jaaka motlhanka ke se mongwe le mongwe a ka se fitlhelang ka go ikemisetsa go dira sengwe letsatsi le letsatsi

Ga se tiro nngwe le nngwe ya Letsatsi la ga Nelson Mandela e e tlhokang go nna sengwe se se tlhomologileng kgotsa go nna ya bogaka.

Re rotloeditse botlhe go nna le seabe ka go dira sengwe le sengwe fela se ba se ratang thata.

Fa o ka etela webosaete ya Letsatsi la Boditšhabatšhaba la Mandela mo go <http://www.mandeladay.com/>, o tla bona ditshitsinyo tse di ntseng di tsena. Mo go yone, o tla fitlhelala go na le mefutafuta ya ditiro tse batho ba ikemiseditse go di dira gore ba tlise phetogo e e molemo mo tikologong ya bone, jaaka go taka ditshwantsho tse di sedifatsang mabota a Mekgatlho e e Seng ya Puso go fitlha ka go lema ditshingwana tsa merogo.

Letsatsi la Boditšhabatšhaba la Mandela ga le a tshwanela go amana fela le mekgatlho e e thusang batlhoki, mme gape e tshwanetse go amana le go tliša tlhabololo e e tla nnelang ruri.

Mo kgannyeng ya me, maikaelelo a go tsenela Kilimanjaro Executive Challenge, e e eteletsweng pele ke segatlamelamasisi e leng Sibusiso Vilane, ke go koleka madi a a lekaneng go dira gore basetsana ba le 270 000 kwa metseselegaeng le ba ba humanegileng ba se ka ba tlogela sekolo. Jang? Madi ao a tla dirisediwa go reka diphepe, e leng tiro e e lebegang e kete ga se ya sepe mme e tliša diphetogo tse dikgolo, ka gonne e dira gore basetsana ba kgone go ya sekolong ngwaga otlhe.

Ka jalo, go palama Kilimanjaro ke go keteka boswa jo Madiba a re tlogelatseng jone ka go ema nokeng go rutwa ga bana ba basetsana ba

Mooresitente yo a hulereng Nelson Mandela o dirisitse botshelo jotlhe jwa gagwe a direla batho.

maAforika Borwa, mme gore a re a fitlha kwa setlhoweng kgotsa ga re fitlhe, re tla atlhola ka tiro eno e re e dirang.

Mo botshelong jwa gagwe, Rre Mandela o ne a tshela ka melametheo e meraro: Ikgolole, golola ba bangwe mme o direle ba bangwe letsatsi le letsatsi. Fa a ne a gololwa mo kgolegelong ka la bo 11 Tlhakole 1990 (mo e setseng e le dingwaga di le 25 tse di fetileng) o ne a re o tlogela "dingwaga tse di setseng tsa botshelo jwa gawe mo diatleng tsa lona".

Fa re leba sekai se se ntseng jalo se se sa tshwaneng le sepe sa go direla ba bangwe, rona re bomang go emela kwa morago re leba botshelo bo kgabaganya fela re ntse ka mabogo? Re lo rotloeditse lotlhe go ipatlala Kilimanjaro ya lona, e ka tswa e le kgolo kgotsa e le nnye, mme lo ititeye sehuba gore lo tlele go e palama.

***Sello Hatang ke Motlhankedikhuduthamagamogolo wa Mokgatlho (CEO) wa Nelson Mandela.**

THUTO

Lefapha la Thuto ya Motheo le tthagisa dintlha tse go tshwanetseng ga dirisiwa madi pele mo go tsona

Amukelani Chauke

Tona ya Thuto ya Motheo Angie Motshega a re Lenaane la Bosetšhaba la Phepo ya Dijo kwa Sekolong (NSNP) – mmogo le la dipalangwa tse di isang barutwana sekolong – a tla tswela go nna ditlapele tsa puso ka gonne a tokafaditse matshelelo a barutwana ba ba tswang kwa malapeng a a humanegileng.

Tona o ne a bua jalo bošeng jaana fa a ne a neela puo ya lefapha la gagwe ya Thebolotekanyetsokabo kwa Palamenteng kwa Motsekapa.

A re pholisi e thusa go naya barutwana thuto ya boleng jo bo kwa godimo le go tokafatsa boitekanelo jwa bone.

"Lenaane leno la go nna matlhagathaga mo twantshong ya lehuma, mmogo le la dipalangwa tse di isang barutwana sekolong – le le tlamelang barutwana ba ba tshwanelwang ke go tsamaya 5 km le go feta go tswa kwa magaeng a bone go ya kwa dikolong tse di leng gaufi le bone - [ke tsona] dilo tsa konokono tse di tshomamisang gore barutwana ba rona ba fitlhelela le go kakatlela tsamaiso ya rona ya thuto ya motheo," o ne a bolela jalo.

Go ne ga tthagisiwa matshwenyego ka tshireletsego ya barutwana ba rona ba ba tsamayang dikgala tse di telele, segolobogolo ba ba salang mo sekolong fa se sena go tswa gore ba ithute kgotsa ba nne le seabe mo ditirong tsa morago ga sekolo.

Tona o rile sepalangwa se se tsamaisang barutwana se tshwanetse go nna se se senang mathata le se se tshomamisang gore barutwana ba sireletsegile mo tseleng.

"Lefapha la me, ka go dirisana le Lefapha la Dipalangwa, le kwadilwe dintlha mo kaseteng ka pholisi ya dipalangwa tsa barutwana gore maloko a setšhaba a tshwaele ka yone.

"Maikaelelo ke go feleletsa pholisi eo gore e tsenngwe tirisong mo ngwageng ono wa ditšhelete," o ne a bolela jalo.

Re sa ntse re le foo, Tona a re patlisiso e fitlhetse gore go kgerisa, tirisodikgoka, diokobatsi le dikgwetlho tse dingwe mo loagong di tswela pele go nna mathata mo baaging ba Aforika Borwa.

A re lefapha la Thuto ya Motheo le ne la dirisana mmogo le Lefapha la Boitekanelo go tlhama sephuthelwana sa boitekanelo sa barutwana botlhe se se akaretsang go tsenngwa tirisong ka tsela e e nonofileng ga Lenaane le le Kopanetsweng la Boitekanelo kwa Dikolong.

"Re na le mananeo ao segolobogolo a tlhomang mogopolo mo boitekanelong jwa tsa thobalano le tsa tsalo, leo mo go lone dilo tse di etelediwang pele di akaretsang HIV, AIDS, malwetse a a tshelwang ka thobalano (di-STI) le bolwetse jwa lehuba (TB).

"Lenaane la boitekanelo la barutwana ba rona le tshwanetse go tswela le tlamele ka ditiro tsa boitapolo, go akaretsa le metshameko ya sekolo, manaane a botsweretshi le setso go tshomamisang gore barutwana ba rona ba tswela go amogela thuto e e feletse go ya motheo," o ne a bolela jalo.

SETIFIKEITI SE SENTŠHWA SA GO TLOGELA SEKOLO KA MOPHATO WA BOFELO SE RARABOLOLA MATHATA A BOTLHOKATIRO

Tona Motshega o ne a re lefapha la gagwe le rulaganyetsa go simolola setifikeiti se sešwa sa go tlogela sekolo ka mophato wa bofelo go rarabolola mathata a go tlhoka dikgono tsa tiro le botlhokatiro.

"Nngwe ya dikitsiso tse dikgolo tse ke tllileng go di dira mo ngwageng ono ke go simololwa ga setifikeiti se sešwa sa go tlogela sekolo ka mophato wa bofelo

"Go rarabolola mathata a go tlhokega ga dikgono tsa tiro le botlhokatiro mo nageng, [lefapha] le simolola mokgele wa bobedi wa go ithutela dikgono tsa tiro le go ipaaka-

nyetsa tiro ka go tlhama thutego ya go tlogela mophato wa bofelo wa sekolo wa kgato 1 ya Letlhomeso la Mawalothuto la Bosetšhaba (NQF) e e tla solegelang molemo barutwana ba ba nang le bothata jwa go fitlhelela ditlho-kwao tsa akatemi tsa Setifikeiti se Segolwane sa Bosetšhaba (NSC)," o ne a bolela jalo.

Tona o ne a re lenaneothuto leno, le le rutang dikgono di le 26 tsa tiro le dirutwa tse di ba baakanyetsang tiro, le solofetsa go lepalepanya Aforika Borwa le diikonomi tse dintsi tse di golang.

MAITEKO A GO DIRA GORE HISITORI E NNE SERUTWA SE SE RUTIWANG GOTLHE

Tona o ne a re ka ntlha ya ditiragalo tsa bošeng jaana tse di tlogetseng setšhaba se garogile pelo, go akaretsa le go tlhaselwa bošeng jaana ga batswantle le go senngwa ga difikantswe, setšhaba se ipotsa gore ke ka ntlha ya eng go sa rutwe hisitori ya Aforika Borwa.

Bašwa ba amega mo ditiragalong tseno, mme seno se tthagisa matshwenyego a gore ga ba na kitso e e kalo ka hisitori ya naga ya rona.

Tona Motshega a re jaanong go bothokwa thata gore maAforika Borwa, segolobogolo bašwa, ba itse kwa ba tswang gone gore ba tswetse pele Aforika Borwa.

"Dipego tsa metswedi ya dikgang di supa gore ba le bantsi ba ba nang ba nna le seabe mo go utsweng dilo mo mabenkeleng ka nako ya dikhuduego, mo nakong ya tirisodikgoka le mo go senngwa thoto ya setšhaba e ne e le bašwa. Re tshwanetse go tlhomelela bašwa ba rona ka pego e e nepagetseng ya hisitori ya rona gore ba kgone go tsaya ditshwetso ka kitso e e tletseng malebana le isagwe ya bone.

"Jaaka dikeletso tsa Setlhophapha sa Tiro sa Ditona ka ga NSC, go tla dirwa dipatlisiso tse di tseletseng ka ga tsela e e molemo ya go dira gore Hisitori e nne serutwa se se rutwang gotlhe mo barutwaneng botlhe ba mophato 10 go ya go wa 12. Gore re kgone go dira seno, go tla tlhlongwa setlhophapha sa tiro gore se dire patlisiso ka diteng le mokgwa o seno se ka tsenngwang tirisong ka one, e bile go tla tshwarwa ditherisano le baamegi," o ne a bolela jalo.

ANA E ATOLOSEDITSWE GO BARUTWANA BA MOPHATO 7 LE 8

Tona o ne a re, fa re sa ntse re letetse seo, o tla itsise Palamente ka kgatelopele e e dirilweng ya go tokafadiwa ga go simololwa ga Tekolo ya Bosetšhaba ya Ngwaga le Ngwaga (ANA).

A re ANA e itshupile e le mosola go lemoga dikgwetlho tsa go ithuta puisokwalo.

"Se go tla tlhomiwang mogopolo mo go sone go fitlha ka 2019 ke go dirisa ANA go tokafatsa tiro ya mo phaposiborutelong le diphitlhelole tsa barutwana ba mephato yotlhe, e seng fela ba Mophato 3, 6 le 9. Phetogo e kgolo mo lobakeng lwa tekanyetsokabo eno e tla nna go akaretsa mephato 7 le 8 mo thulaganyong ya ANA.

"Palogotlhe ya barutwana ba ba tla nngang le seabe thulaganyong ya ANA e a oketsega go tswa go dimilione di le 7 tsa ga jaanong jaana go ya go dimilione di le 9," o ne a bolela jalo.

SE SE FITLHELETSENG GO FITLHA JAANONG

- Go ne ga tlamelwa ka dikolo tse di fetang 107 tse di sa tswang go agiwa bošeng kgotsa tse di tlhabolotsweng mo nageng yotlhe jaaka nngwe ya ditiro tsa Lenaneo la Kabo ya Ditirelo tsa Mafaratlhatlha a Dikolo a a Akofisitweng (ASIDI).
- Maduo a go falola ditlhatlho mo nageng yotlhe a NSC (Mophato 12) a tlhatlogile go tswa go 75, 8% go ya go 77, 1% morago ga ditlhatlho tsa tlaleletso tsa 2014.
- Letsholo la Kha Ri Gude Mass Literacy le tla newa phokoleto ya R439 584 milione ka 2015/16. Letsholo leno le amile matshelelo a ditokololo tsa setšhaba sa rona a a fetang 3, 5 milione.
- Jaaka karolo ya Lenaneo le le Atolositweng la Ditiro tsa Setšhaba (EPWP) Kha Ri Gude e neilwe R65.099 milione. Seno se tla thusa thata ka go tlhama ditiro ka gonne go tla dira gore go kgonege go tsoma baithaopi ba Kha Ri Gude le go ba katisa.

Tirisano le ditlamo tsa poraefete go tokafatsa maduo a go falola ditlhatlho kwa KwaZulu-Natal

Noluthando Mkhize

Barutwana ba le diketekete ba Bobalamatlotlo kwa KwaZulu-Natal ba tllile go solegelwa molemo ke tirisano mmogo ya dingwaga di le tharo fa gare ga Lefapha la Thuto la Porofense le setlamo sa poraefete, sa Risk and Reward.

Boikaelelo jwa Risk and Reward ke go thusa lefapha ka go ruta bobalamatlotlo mahala mo porofenseng yotlhe go tokafatsa maduo a go falola ditlhatlho tsa materiki tsa 2015 kwa KwaZulu-Natal.

Risk and Reward e tla ruta batlhatlhedile le barutwana mo dikgaolong di le supa, tse di umakilweng ke lefapha, tse di tlhokang thata thuso ka serutwa sa Bobalamatlotlo.

Dikgaolo tse di tla thusiwang ke tsa Umkhanyakude, Zululand, Uthungulu, Amajuba, Umzinyathi, Sisonke le iLembe. Barutwana ba tla tswela mananeothuto a Lamatlatso mme batlhatlhedile ba tla tswela mananeokatiso a tlhatlhelokitso mo tsamaong ya nako ka 2015.

Risk and Reward e tla tlhama mananeothuto a tlhamosešwa go tokafatsa tsela ya go ithuta Bobalamatlotlo mme gape e tla dirisa motshameko wa yone o o tshamekelwang mo

botong wa Bobalamatlotlo wa Ditikologo di le 12 jaaka nngwe ya ditsela tsa yone tsa tlhamosešwa ya go ruta.

Gape setlamo se tla simolola dikgaisano tsa barutwana jaaka ya Kgaisano ya Letsholo la Babalamatlotlo ba mo Isagweng go thusa barutwana go tlhaloganya serutwa.

Mo kgaisanong eno, barutwana ba tla dira jaaka e kete ke beng ba dikgwebo mme go tla lebelelwa gore ba kwale dipego le go tlatsa dipampiri tsa maemo a ditšhelete tsa ka fa kgwebo ya bone e dirang ka gone.

Dikgaolo tsotlhe di le supa di tla gaisana mo kgaisanong mme Risk and Reward e tla dirisana mmogo le difeme tse dingwe tsa bobalamatlotlo tse di jaaka Ngubane and Company, Sizwe Ntsaluba Gobodo and Ubuchule Company le Ukukhanya Company.

Leno ga se lekgetlo la ntlha setlamo seno se dirisanng mmogo le dikolo tsa puso. Ka 2013 se ne se tsenetse lenaneo la go naya barutwana kgakololo kwa Adams College High School kwa Durban. Ka ntlha ya thuso ya setlamo seno dipholo tsa sekolo di ne tsa tokafala go tswa go barutwana ba le bane ba ba falotseng ka dinaledi go fitlha go ba le 44.

Motlhami wa didirisiwa wa Risk and Reward a re o ne a kopa batho ba dikgwebo go ithaopela go dirisa nako ya bone go thusa go tokafatsa boemo jwa thuto jwa bana mo nageng.

Setlamo se thusa ka go naya ditirelo tsa bogakolodi tsa kgwebo gore se eme kgwebo epe fela nokeng ka bagakolodi ba kgwebo, botsamaisi jwa tsa ditšhelete, lefapha la tsa

Barutwana ba kwa KwaZulu-Natal ba tla rutwa mananeothuto a a tla ba thusang go tokafatsa dipholo tsa bone tsa Bobalamatlotlo.

badiri, tsamaiso, ditharabololo tsa thekenoloji ya tshedimosetso (IT), go maketa le go tsenya dikuno mainakgwebo.

Mokhuduthamaga wa Thuto wa KwaZulu-Natal Neliswa Nkonyeni o ne a re o solofela gore lenaneothuto leno le tla rotloetsa ditheo tse di oketsegileng tsa poraefete go latela sekao sa Risk and Reward.

Gape o ne a re baakatemi ba le bantsi le bomankge ba thuto ba ithaopetse go dirisa nako ya bone go thusa go tokafatsa tsamaiso ya thuto ka kakaretso mo porofenseng, kwantle ga go duedisa lefapha.

"Ba bangwe ba ba ithaopelang go dirisa nako ya bone ke Setheo sa Mazibuye le sa Swarati, tse di thusang ka go ruta lenaneothuto la

Mmetshhe le Saense.

"Re na gape le Moemedi wa Mmetshhe le Saense yo a tllileng go batlana le letlale la thuso ya madi go tswa kwa setheong sengwe sa poraefete gore a a dirise mo mananeothutong a rona go tokafatsa boemo jwa go ruta le go ithuta dirutwa tseno.

"Tirisano mmogo e nngwe ke e e dirilweng le Setheo sa Moses Kotane, se se emang barutabana nokeng ka Mmetshhe, Saense, Thekenoloji le Boenjeneri," go ne ga bolela jalo Mokhuduthamaga Nkonyeni.

O ne a oketsa ka go re bano ke ba bangwe ba maAforika Borwa a le mantsi a a nang le dikgatlhelgelo mo baneng, mme o itumelela seno thata.

BOITEKANELO

Balwetse ga ba sa tlhoka go ema mo meleng

Noluthando Mkhize

Balwetse ba ba dirisang melemo ya malwetse a pakatelele ga ba sa tlhole ba tlhaka go tshwenyega ka madi a go duela thekisi kgotsa go fetsa letsatsi lotlhe ba eme mo meleng ba letetse melemo ya bone.

Leanaane le le Botlhokwa la go Ntsha le go Romela Melemo ya Malwetse a pakatelele, le le lekelediwang kwa mafelong a Inšorensa ya Bosetsšhaba ya Boitekanelo, le dira gore go nne botlhofo gore balwetse ba bone melemo ya bona ya malwetse a pakatelele kwa mafelong a e tsewang kwa go one a a gaufi le magae a bone.

Balwetse ba ba sa lwaleng gangwe le gape ba ba dirisang melemo ya malwetse a pakatelelele jaanong ba ka ya go tsaya dikalafi tsa bone kwa mafelong a tekeletso le kwa go ba e leng batlamedi ba ditirelo ba poraefete ba ba tsayang karolo mo go seno.

Mafelo ano a tekeletso a mo dikgaolong tsa OR Tambo (Kapa Botlhaba), Gert Sibande (Mpumalanga), Vhembe (Limpopo), Pixley ka Seme (Kapa Bokone), Eden (Kapa Bophirima), Dr K Kaunda (Bokone Bophirima), Thabo Mofutsanyane (Foreisetata), Tshwane (Gauteng) le ya uMzinyathi, uMgungundlovu le Amajuba (KwaZulu-Natal).

Gape balwetse ba ka nna ba tlhophela le lengwe le le lengwe la mafelo a poraefete la go ya go tsaya melemo kwa go lone leo

Lefapha la Boitekanelo le tlhofalelitse balwetse dilo, ba ba dirisang kalafi ya malwetse a a tsweleng.

lelapha le dirileng konteraka le lone.

Batlamedi ba ditirelo ba tla bo ba setse ba amogetse dipakete tsa melemo go tswa go Lefapha la Boitekanelo mme se bone ba tla se dirang fela ke go naya molwetse phasele fa boitshupo jwa gagwe bo sena go netefadiwa.

Balwetse ba tla tshwanelwa ke go etela tleliniki gangwe mo dikgweding di le tharo go ya go tlhatlhabiwa le go nwa kgakololo ke ngaka. Tona ya Boitekanelo Aaron Motsaledi a re seno se tla thusa go fokotsa dinako tsa go leta kwa ditleliniking.

"Re kopa balwetse ba ba sa lwaleng gangwe le gape e bile tota ba sa tlhoke go bona ngaka kgotsa mooki, mme ba tshwanelwa ke go etela lefelo la melemo go ya go tsaya melemo ya bone ya kgwedi le kgwedi, gore ba ikwadise kwa lefelong le ba tla kgonang go ya go tsaya melemo ya bone kwa go lone kwantle ga go tshwanelwa ke go ema mo moleng kgotsa go leta," Tona Motsaledi o ne a bolela jalo

fa a ne a neela puo ya lefapha la gagwe ya Tekanyetsokabo bošeng jaana.

Balwetse bao ga ba tlhoke go letela faele ba eme mo moleng. Ba ya fela kwa lefelong la go tsaya melemo ba bo ba tlhagisa karata (e ba tla bong ba e amogetse mo paketeng e ba neng ba tlile go e tsaya mo loetong lo lo fetileng), kgotsa go tlhagisa SMS e lefapha le ba romeletseng yone go ba itsise gore ke nako ya go tla go tsaya melemo.

Balwetse ga ba tlhoka ba tlhoka go tsaya letsatsi la khunologo. Ba ka nna ba tlhophela gore ba batla go ya go tsaya melemo ya bone leng ka gonne bontsi jwa mafelo a go tsewang melemo kwa go one a nna a butswa morago ga diura tsa tiro.

"Ga jaanong jaana re na le balwetse ba le 383 989 mo sefalong sa rona sa tshedimosetso mme re batla go nna le ba le 500 000," Tona o ne a bolela jalo.

Go ya ka Lefapha la Boitekanelo, ditleliniki tse di setseng di simolotse go lekeletsa lenaneo leno di nna le batho ba le mmalwa fela ba ba emang mo moleng.

eno ya simolola go kgotlhagana.

Jaanong lefelo le le ntšhwa leno le tlamela ka ditirelo tse di farologaneng, tse di akaretsang go nwa kgakololo ka HIV le go dirwa diteko tsa yone (HCT), go simolodisa balwetse kalafi ya anthiretrobaerale (ARV), go alafela TB le kgakololo ka dijo tse di nang le dikotla le khemisi.

Fa Tonakgolo a ne a neela puo kwa lefelong leno, o ne a re, "basadi le bana ba nwa tlhokomelo ya boitekanelo ya boleng jo bo kwa godimo, segolobogolo ka gonne le na le ngaka ya malwetse a bana e e rutegileng thata e gape e tswang e ya go thusa botlhe kwa mafelong otlhe a Kgaolo ya Boitekanelo ya Amajuba."

Tonakgolo o ne a rotloetsa baagi ba Kgaolo ya Amajuba go dirisa kago e ba e neilweng eno sentle a bo a re o swabisiwa ke gore go na le palo e nnye fela ya batho ba ba tlang go tlhatlhabelwa le go dirwa diteko tsa HIV mo kgaolong.

GO NEWA KGAKOLOLO LE GO DIRWA DITEKO TSA HIV (HCT)

Fa o ya go dirwa HCT o tla:

- nwa kgakololo, le go itsisiwa ka se se tlholang HIV/AIDS, ditshwaetso tse di tshelanwang ka thobalano (STI), le TB
- rotloediwa go tshela mofuta wa botshelo jo bo itekanetseng go thibela gore o se ka wa nna le malwetse a mangwe gape a a sa tshelanwang
- dirwa teko ya HIV le go tlhatlhabelwa TB le malwetse a mangwe a a sa feteleng
- ithuta tsela ya go thibela go tshela ke HIV/AIDS le dintsho tse di bakwang ke TB
- thusa go thibela HIV e ntšha le ditshwaetso tsa TB
- thusa go fedisa sekgobo se se amannngwang le HIV le AIDS le TB.

(Motswedi: <http://www.gov.za/about-government/government-programmes/hiv-counseling-and-testing-hct-campaign>)

Sentharo ya Boitekanelo mo baaging ya boleng jo bo kwa godimo ya Dannhauser

Thandeka Ngobese

Sentharo e ntšha ya Boitekanelo mo baaging ya boleng jo bo kwa godimo ya R166 milione kwa Dannhauser, KwaZulu-Natal e tlametse ka ditirelo tse di tlhokegang thata tsa Boitekanelo mo lefelong leno.

Bošeng jaana Tonakgolo ya KwaZulu-Natal e leng Senzo Mchunu le Mokhuduthamaga wa Boitekanelo wa KwaZulu-Natal Sibongiseni Dhlomo ba ne ba bula Sentharo ya Boitekanelo ya Baaging ya malao a le 39 kwa Dannhauser.

Kago eno, e baagi ba neng ba e kgakola ka moletlo o mogolo, e tla thusa batho ba le 103 389, bao 90% ya bone ba senang sekema sa thuso ya kalafi. Gape e tla nna lefelo la balwetse ba romelwang kwa go lone go tswa kwa ditleliniking di le 10 tsa mmasepala, go akaretsa le ditleliniki tsa Thandanani, Nellies, Durnacol le Sukumani.

Baagi ba Dannhauser ga ba tlhole ba tlhoka go tsaya loeto lwa 30 km go ya kwa Bookelong jwa Porofense jwa Newcastle kgotsa 40 km go ya kwa Bookelong jwa Madadeni go bona tlhokomelo ya boitekanelo.

Tokololo ya baagi Philemon Mofokeng o ne a re o ne a tshwanelwa ke go duela R90 go ya

kwa Bookelong jwa Newcastle mme jaanong o ya kwa tleliniking le go boa ka bonako a duetse R6 fela.

"Lefelo leno, le re le neilweng ke puso, le tlile go re thusa thata e bile re le lebogela tota," o ne a bolela jalo.

Lefelo leno le tlamela ka ditirelo tse di tshwanang le tsa bookelo jwa kgaolo, e bile le na le diphaposi tsa botlhatlhabelo, le alafela bolwetse jwa lehuba (TB), le na le lefelo la tlhokomelo ya meno, la di-X-ray, la tlhokomelo ya baimana, khemisi, lefelo la tirelo ya maemo a tshoganyetso, mmošara le kago ya bonno ya baaki ya phaposi e le nngwe ya borobalo.

"Sentharo eno e ntle ya tlhokomelo ya kalafi e tshwanelwa ke go nna ya batho ba jaanong ba golotsweng le ba ba neng ba sena seriti se ba neng ba sa se newe mo nakong e e fetileng," go bolela jalo Tonakgolo Mchunu.

O ne a oketsa ka gore go bulwa ga sentharo eno go tlaletsa tiro e e molemo e a boneng e dirwa pelenyana mo letsatsing leo fa a ne a etetse tleliniki e ntšhwa e e atolositsweng ya Go Ithaopela go Nwa Kgakololo le go Dira Diteko kwa Bookelong jwa Porofense jwa Newcastle.

Modiredi wa Boitekanelo wa mo baaging e leng Sibongile Msimango a re ba itumetse tota go bo ba na le lefelo leno: "Balwetse ba ne ba tshwanelwa ke go tsamaya dikgala tse di telele go ya kwa bookelong jwa Madadeni mme bontsi jwa bone ba ne ba boa ba sa bona tshuso epe ka gonne bookelo bo ne bo tletse," o ne a bolela jalo.

Fa kago eno e ne e simolola go dira, e ne e le phaposi e nnye gaufi le Lefapha la Malwetse a Bana ba ba sa Robadiwang mo Bookelong mme e ne e na le mooki a le mongwe fela wa seporofesene le bagakolodi ba babedi ba HIV. Fa palo ya balwetse ba ba dirwang diteko e ntse e gola le go tlhoka tlhokomelo go ne ga romelwa badiri ba ba oketsegileng mme kago

Se o tshwanetseng go se itse ka bolwetse jwa lesokola la pakatelele

Lesoko ke setlhopha sa malwetse a a tshwanang ka selo se le sengwe: thurugo ya lela la mogodu. Lesokola le direga fa matute a a silang dijo mo teng ga mogodu a rurusu le go tlhotlhonisa lela la mogodu wa gago. Lesokola le le tseletseng ke thurugo e e neng e sa lebelelwa, e e masisi, mme bolwetse jwa lesokola la pakatelele ke lesokola le le tsayang lobaka lo lo leele lo lo ka tsayang dingwaga di le mmalwa fa le tlogelwa fela le sa alafiwe.

Bothata jono gantsi bo amannngwa le ditlhalaga e bile bo ka oketsa kotsi ya go tshwarwa ke kankere ya mogodu.

Matshwao a bolwetse jono a akaretsa ditlhabi mo teng ga mogodu, go sa silegeng ga dijo, go feroga dibete, go sa nne le keletso ya dijo le go ikutlwa e kete o kgotse thata (go pipitlwa) morago ga go ja.

O tshwanetse go ya go bona ngaka ka bonako fa mantle a gago a tswa a le mantsho, o tlhatsa madi kgotsa dithabi tse di ka fa maleng a gago di sa okobale ka gonne seno se ka tswa se raya gore madi a dutlela mo teng ga mogodu wa gago.

DILO TSE DI BAKANG LESOKOLA

Lesokola le ka bakwa ke:

- Tshwaetso ya baktereria.
- Go nwa bojalwa go feta selekanyo.
- Go dirisa diokobatsi tsa mo mebileng, jaaka *cocaine*.
- Go nwa melemo e e rileng, e e jaaka *aspirin* kgotsa *ibuprofen*, ka metlha – mo boemong jwa tsone nwa *paracetamol* fa o tlhoka go nwa sengwe go okobatsa ditlhabi le /kgotsa go tshwenyega mo tlhologanyong.
- Go tshwenyega thata mo tlhologanyong.

Fa o na le bothata jono o tshwanetse go fetola mekgwa ya gago ya go ja mme o efoge dijo dingwe, jaaka maungo a a nang le bodila le matute (maungo a a nang le bodila ke dinamune, disuru, le maungo a morara), dijo tse di gadikilweng, kofi, bojalwa, dijo tse di tshetsweng ditswaiso le dino tse di tloang dipudula.

Dijo tse o di jang e tshwanetse go nna dikuno tsa teri, tse di senang mafura, nama e e senang mafura a mantisi, dijo tse di nang le ditlhaba tsa korong, maungo le merogo (e seng maungo a a nang le bodila).

Go fetola dijo tse o di jang gore di akaretse dijo tseeno go ka thusa, mme o tshwanetse go gakologelwa gore dijo tse di farologaneng di baka mathata mo bathong ba ba farologaneng. Tsela e le nngwe fela ya go bona gore ke dijo dife tse di go bakelang bothata jwa mala ke go tlogela go di ja ka bongwe ka bongwe fa di sa go tshware sentle.

ETELANGAKA YA GAGO

Fa e le gore go fetola dijo tsa gago ga go thusa go ka nna botoka gore o bone ngaka ya gago. Fa o rulaganya nako e a ka go boang ka yana, mo botsolotse gore a go na le sengwe se o tshwanetseng kgotsa se o sa tshwanelang go se dira pele o tla go mo bona.

Kwala matshwao otlhe a gago a bolwetse le matlha le dinako tse a tlhagang ka tsone. Gape kwala lenaneo la melemo yotlhe e o e nwang le ditlaleletsi tse di nang le dikotla tse o di jang.